

თებურ თოდუა

ქიოსელების დეპორტაცია კოლხეთში

ქიოსი იონიური საბერძნეთის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან სავაჭრო-სამრეწველო მეგაპოლისს წარმოადგენდა. ის შავიზღვისპირეთის ბაზარზე ღვინის ყველაზე უფრო აქტიური მიმწოდებელი იყო.¹ ქიოსში მზადდებოდა ასევე სხვადასხვა ტიპის ამფორები. ძვ. წ. VII ს-დან II ს-მდე ქიოსური ამფორები დადასტურებულია მაროკოდან შავი ზღვის სანაპიროებამდე.² აღსანიშნავია, რომ ქიოსური ღვინო როდოსისა და კნიდოსის ღვინოებთან შედარებით საკმაოდ ძვირი იყო.³

ქიოსის პროდუქციის იმპორტი კოლხეთში ძვ. წ. VII ს-ის დასასრულსა და VI ს-ის დასაწყისიდან იწყება, მაგრამ მას ჯერ კიდევ არა აქვს რეგულარული ხასიათი.⁴ ძვ. წ. VI ს-ის შუა ხანებიდან, განსაკუთრებით კი ელინიზმის ეპოქიდან შეინიშნება ქიოსის ინტენსიური სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობა კოლხეთთან. აღნიშნული პერიოდის ქიოსური ამფორების ფრაგმენტები საკმაოდ მრავალრიცხოვანი სახითაა წარმოდგენილი დასავლეთ საქართველოს როგორც ზღვისპირა ასევე, ცენტრალურ რეგიონებში.⁵

რაც შეეხება ქიოსის პოლიტიკურ აქტივობას, მის შესახებ წერილობით წყაროებში საკმაოდ მწირი ცნობები არსებობს. მათ შორის განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ათენაიოსისა და აპიანეს თხზულებებში დაცული ცნობები, რომლებიც პონტოს მეფის მითრიდატე VI ევპატორისა და ქიოსე-

---

¹ ანტიკურ ავტორთა ცნობებით, პირველად შავი ღვინო ქიოსში ჩამოასხეს. იხ. Strabo. XIV. II. 18

² J. Boardman. The Ancient City of Chios – ABSA. XLIX. 1952 ct. 24-25; თ. თოდუა. ანტიკური პოლისი. თბ. 2011, გვ. 77, 147.

³ Strabo. XIV. II. 19.

⁴ О. Лордкипанидзе. Древняя Колхида. Тб. 1978, გვ. 122.

⁵ Г. Лордкипанидзе. Колхида в VI-II вв. дон. Тб. 1978, გვ. 106; ნ. მათიაშვილი. ძვ. წ. III-I სს-ის კოლხეთის ქალაქები ეკონომიკური ისტორიიდან. თბ. 1977, გვ. 35.

ლების ურთიერთობას ეხება.

ახ. წ. III ს-ის ბერძენი ავტორის – ათენაიოსის გადმოცემით, „მითრი-დატე კაპადოკიელმა ქოსელები დაიმორჩილა და შებორკილები გადასცა საკუთარ მონებს, რათა კოლხთა ქვეყანაში დაესახლებინათ“.⁶ ეს ცნობა ათენაიოსისეული არ არის, არამედ აღნიშნულ ავტორს ის ნიკოლოზ დამასკელის (ძვ. წ. I ს.) და პოსიდონიოსისაგან (ძვ. წ. 128-45 წწ.) აქვს აღებული.⁷ ცნობილი ისტორიკოსის, აპიანეს, თანახმად კი – დასჯილი და შეურაცხყოფილი ქოსელები მითრიდატემ ექვსინის პონტოსკენ გაგზავნა.⁸

მოტანილი ცნობები ძვ. წ. 86 წლის მოვლენებს ასახავს და მრავალმხრივ საინტერესოა. ჯერ ერთი, წყაროდან ჩანს, რომ პონტო-რომის ომში ქოსის წარჩინებული ფენა პრორომაული ორიენტაციისა, ხოლო მოსახლეობის დარები და უუფლებო მასა მითრიდატეს უჭერდა მხარს. მეორე, კოლხეთი პონტოს სამეფოს სისტემაში არა მარტო მნიშვნელოვან გეოპოლიტიკურ და ეკონომიკურ როლს ასრულებდა, არამედ ის მითრიდატესთვის საექსორიო ქვეყანასაც წარმოადგენდა. სხვა მხრივ, ეს ფაქტი, ძვ. წ. I ს-ში საკოლონიზაციო პრაქტიკის რეანიმაციაზეც მიანიშნებს.

ძნელია ახლა გადაჭრით ითქვას იმის შესახებ, თუ რატომ იყო პონტოელთათვის კოლხეთი საექსორიო, სადეპორტაციო ქვეყანა, მაგრამ ზოგიერთი ვარაუდის გამოთქმა მაინც შესაძლებელია.

სტრაბონის ცნობის თანახმად, მითრიდატე გემთმშენებლობისათვის ყველა საჭირო ნედლეულით (ხე-ტყე, სელი, ცვლილი, ფისი) ძირითადად კოლხეთიდან მარავდებოდა.⁹ ამავე დროს ის პონტოელთა არმიის საპროვიანტო ბაზადაც ითვლებოდა.¹⁰ ყოველივე ეს მრავალრიცხოვან, დამატებით მუშახელსა და სპეციალისტებს მოითხოვდა, რის ნაკლებობასაც პონტოს მეფე ხშირად განიცდიდა. ამის დასტურია თუნდაც ის ფაქტი, რომ მითრიდატე, აპიანეს ცნობით, მეზობელი ქვეყნებიდან მენიჩბეებსა და მეზღვაურებს იწვევდა.¹¹

⁶ Athen. I. 3. 160.

⁷ თ. ყაუხჩიშვილი. საქართველოს ისტორიის ძველი ბერძნული წყაროები. თბ. 1976, გვ. 72.

⁸ App. Mithr. XII. 47.

⁹ Strabo. XI. 2. 17-18.

¹⁰ მემნონის ცნობით, ძვ. წ. 70 წ. ბოსფორის მმართველი მახარე კოლხეთში იმყოფებოდა და აღუყაშემორტყმული სინოპელთათვის პროვიანტს ამზადებდა. იხ. Memn. 53-54.

¹¹ App. Mithr. XII. 57.

ვფიქრობთ, ქიოსელებიც მითრიდატეს ამგვარი სამუშაოების შესრულებისათვის უნდა გამოეყენებინა; არც ისაა გამორიცხული, რომ მათი ჩამოსახლება კოლხეთის მძიმე ეკონომიკური და დემოგრაფიული სიტუაციის რეაბილიტაციითაც ყოფილიყო განპირობებული. როგორც ცნობილია, ძვ. წ. II-I სს-ში კოლხეთი ღრმა სოციალურ-ეკონომიკურ კრიზისში აღმოჩნდა. მისი საქალაქო ცენტრები, რიგითი დასახლებები დაცემულ-დაქვეითებულია, სავაჭრო-ეკონომიკური კონტაქტები გარესამყაროსთან თითქმის შეწყვეტილია.¹² მართალია, კოლხეთში მითრიდატეს ბატონობის პირველ ეტაპზე, ამ მხრივ გარკვეული სასიკეთო ძვრები შეინიშნება, მაგრამ მისი სრული რეანიმაციისათვის საამისო რესურსები არ იყო საკმარისი. ეს კი, შესაძლოა, ქიოსელებით შევსებულიყო, თუმცა მათი დეპორტირება კოლხეთში, ბუნებრივია, გარკვეულ დემოგრაფიულ დისბალანსს გამოიწვევდა. იქნებ, ძვ. წ. 85 წ. პონტოელთა წინააღმდეგ კოლხთა აჯანყების¹³ ერთ-ერთი მიზეზთაგანი ქიოსელთა ჩამოსახლება ყოფილიყო. ყოველ შემთხვევაში, როგორც ეს მოტანილი ცნობებიდან ჩანს, კოლხეთში თავისუფალი, დაუსახლებელი ტერიტორიები ყოფილა, რასაც არქეოლოგიური მონაცემებიც ადასტურებს.

როგორც აღინიშნა, ძვ. წ. II-I სს-ში კოლხეთში საქალაქო ცხოვრებისა და საერთოდ ქვეყნის ეკონომიკის კრიზისის პროცესი შეინიშნება. ეს ცვლილებები, უწინარეს ყოვლისა, შეეხო ქალაქების გარშემო არსებულ დასახლებებს. არქეოლოგიური მონაცემების თანახმად, კოლხეთის ზღვისპირეთის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ცენტრის – დიოსკურიის – „ხორაზე“ არსებული დასახლებების რაოდენობა მკვეთრად შემცირებული ჩანს. მაგალითად, სოხუმის მთის, მაჭარის, კელასურის, ბაგრატის კარიბჭის კულტურულ ფენებში წარმოდგენილია მხოლოდ კლასიკური და ადრეელინისტური ეპოქის კერამიკა, ხოლო გვიანელინისტური ხანის არტეფაქტები საერთოდ არ დაფიქსირებულია.¹⁴ ანალოგიური სიტუაცია დასტურდება დიოსკურიის ერთ-ერთ მასშტაბურ მონაკვეთზე – „წითელი შუქურის“ ნამოსახლარზე, სადაც მხოლოდ ძვ. წ. IV-III სს-ის ფენაა დადასტურებული, ხოლო ძვ. წ. II-I სს-ის ფენა საერთოდ არ ჩანს.¹⁵

¹² იხ. Т. Годуа. Колхида в составе Понтийского царства. Тб. 1990, გვ. 85-92.

¹³ იხ. App. Mithr. 64.

¹⁴ А. Каландадзе. Археологические памятники сухумской горы. Сухуми. 1953, გვ. 46.

¹⁵ М. Трапщ. Археологические раскопки в окрестностях Сухуми. ТАИЯЛИ. XXIX. Сухуми 1958, გვ. 189 შმდ.

კრიზისის ნიშნები კოლხეთის ცენტრალურ რეგიონებში შეინიშნება. ასე მაგალითად, დაბლაგომის დასახლება და მისი სამაროვანი აქტიურად ფუნქციონირებდა ძვ. წ. IV-III სს-ში, მაგრამ ძვ. წ. III ს-ის დასასრულს არსებობას წყვეტს.¹⁶ ძვ. წ. II ს-დან, ფაქტობრივად, აღარ ფუნქციონირებენ მთისძირისა და ციხე-სულორის დასახლებები.¹⁷ როგორც ჩანს, კოლხეთში ბევრი თავისუფალი ტერიტორია ყოფილა, რომ აქ მითრიდატეს დეპორტირებული ქოსელები დაესახლებინა.

მოტანილი ცნობებიდან, განსაკუთრებით კი ათენაიოსის ინფორმაციიდან, არ ჩანს, შედგა თუ არა რეალურად ქოსელები დეპორტაცია კოლხეთში. ამ მხრივ გარკვეული სიცხადე შეიძლება შეიტანოს რომაელებსა და მითრიდატეს შორის დადებულმა ხელშეკრულების პირობებმა. გამარჯვებულმა სულამ მითრიდატეს ერთ-ერთ პირობად წაუყენა რომაელთა მოკავშირე ქოსელები სამშობლოში დაბრუნება. ეს ოდნავ მოგვიანებით, ძვ. წ. 84 წელს აღსრულდა, როდესაც რომაელებმა ქოსელებს „თავისუფლება“ მიანიჭეს და ზარალიც აუნაზღაურეს.¹⁸ ცხადია, ქოსელები დეპორტაცია კოლხეთში რეალურად განხორციელებულა, რასაც დამატებით მოწმობს აბიანეს ზემომოტანილი ცნობა, რომლის თანახმადაც, მითრიდატემ „დასჯილი და ძალით აყრილი ქოსელები ექსინის პონტოსკენ გააგზავნა“.¹⁹

სიმპტომატურია, რომ ქოსური პროლექციის მოზღვაება კოლხეთში სწორედ ძვ. წ. I ს-ში შეინიშნება. ამ დროს ქოსური ამფორები მრავლად გვხვდება დასავლეთ საქართველოს როგორც ზღვისპირა, ასევე ცენტრალურ რეგიონებში;²⁰ ქოსელები დეპორტაციას შეიძლება დაუკავშირდეს ვანის ნაქალაქარზე ძვ. წ. II-I ს-ის ფენაში მრავალრიცხოვანი რაოდენობით წარმოღვენილი ე.წ. თითისტარისებრი ბალზამარიები,²¹ რომლებიც წინა საუკუნეების კოლხეთის ნაქალაქარებისა თუ ნამოსახლარების კულტურულ ფენებში საერთოდ არ დაფიქსირებულა. ვანური ბალზამარიების იდენტური ეგზემპლარები აღმოჩენილია ქოსის ძვ. წ. II-I სს-ის კრამიტსამარხებში. აქ თითქმის ყველა

¹⁶ ვანი. II. თბ. 1976, გვ. 67; ვანი. VII. თბ. 1983, გვ. 131.

¹⁷ გ. გამყრელიძე. ცენტრალური კოლხეთის ძველი ნამოსახლარები. თბ. 1979, გვ. 90 შმდ.

¹⁸ Т. Моммзен. История Рима. II. М. 1937, гв. 278-279, 281.

¹⁹ App. Mitr. XII. 47.

²⁰ ნ. მათიაშვილი. ძვ. წ. III-I სს-ის კოლხეთის ქალაქები ეკონომიკური ისტორიიდან, გვ. 52, 101.

²¹ Н. Хоштария. Археологические исследования в Вани и Ванском районе в 1952. მსკა. II. 1959. გვ. 62, ტაბ. VII, 2.

სამარხში რამდენიმე ასეთი ბალზამარია ელაგა.²² სპეციალისტები მათ პატარა სანელსაცხებლე „ბოთლებს“ უწოდებენ.²³ როგორც ჩანს, ვანში აღმოჩენილი ბალზამარიებიც სურნელოვანი სითხისათვის გამოიყენებოდა. აღსანიშნავია, რომ ამგვარ ბალზამარიებში ტანის დასაზელი ზეთიც ინახებოდა. ქიოსში, მოზარდის სამარხში, ბალზამარიასთან ერთად სტრიგილიც აღმოჩნდა.²⁴

ვანური ბალზამარიების კეცი მოყვითალო და მონაცრისფროა, კარგად განლექილი. მართალია, აღნიშნული ბალზამარიების წარმოების ცენტრის გამოყოფა ძალზე რთულია,²⁵ მაგრამ, ვფიქრობთ, მათი დამზადების ერთ-ერთი ცენტრი ქიოსი უნდა ყოფილიყო.

ამრიგად, პონტოს სამეფოს სისტემაში კოლხეთი, სამეცნიერო ლიტერატურაში ერთხმად არის აღიარებული, იგი არა მარტო მნიშვნელოვან პოლიტიკურ და ეკონომიკურ როლს ასრულებდა,²⁶ არამედ, ჩვენი აზრით, მას საექსპორტო ქვეყნის ფუნქციაც ეკისრებოდა.

შემოკლებათა განმარტება:

მსკა – მასალები საქართველოსა და კავკასიის არქეოლოგიისათვის.

ВДИ – Вестник древней Истории.

ТАИЯЛИ – Труды Абхазского института языка, литературы и истории.

ABSA – The Annals of the British school at Athens.

²² J. Boardman. The Ancient City of Chios, გვ. 26.

²³ J. Anderson. Excavations on the kofina ridge, Chios – ABSA. XLIX. 1954, გვ. 55-57, ტაბ. 18.

²⁴ J. Anderson. Excavations on the kofina ridge, Chios – ABSA. XLIX, გვ.74

²⁵ ზოგიერთი სპეციალისტი ამგვარი ბალზამარიების წარმოებას ზოგადად მცირე აზიის ცენტრებს უკავშირებს. იხ., Н. Tompson. Two centuries of Hellenistic pottery. Hesperia. II. 1933, გვ. 326; В. Гайдукевич. Мирмекий. Варшава. 1960, გვ. 62.

²⁶ Г. Лордкипанидзе. Колхида в VI-II вв., გვ. 23, 25, 68, 94-95; Д. Шелов. Колхида в системе Понтийской державы. ВДИ. 3. 1980, гв. 31-32; Т. Тодуа. Колхида в составе Понтийского царства, гв. 83-84.

Temur Todua

DEPORTATION OF THE CHIANS TO COLCHIS

Summary

Athenaios and Appian record about Chians' deportation to Colchis by Mithridates VI Eupator, king of Pontus. These notes show the Chian upper-classes as pro-Roman while Mithridatic Wars; lower classes support the Pontic king. Perhaps, due to bad economic and demographic situation in Colchis, practice of colonization was restored. Archaeology confirms that there were still a lot of uninhabited lands in Colchis.

So, while in Pontic kingdom, Colchis had political and economic functions, as well as that of place for exile.